

М. В. Щурик,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Університет Короля Данила, м. Івано-Франківськ,
E-mail: MVS1949@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9009-9136>;

І. В. Гудзик,

аспірант,
викладач, коледж Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича, м. Чернівці,
E-mail: illyadooms@gmail.com
ResearcherID: F-9820-2019,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9247-2720>

Нові національні пріоритети використання земельних угідь в аграрному секторі

Земельні ресурси аграрного сектору є найважливішою складовою національного багатства України. Однак їх використання наразі не відповідає вимогам сучасності, оскільки спрямовується на перманентне нарощування обсягів валового виробництва сільськогосподарської продукції без урахування потреб поліпшення й охорони ґрунтів, дотримання вимог законів онтології та збереження екології. Трансформація земельних відносин у вітчизняному аграрному секторі, необхідність якої усвідомлювалася суспільством, спрямовувалася на пошук відповідальних господарів землі, якими мали стати домогосподарства. Однак, як випливає з результатів дослідження, справжніх господарів земельних ділянок досі не вдалося знайти, оскільки реформування відбулося зі значними порушеннями та зловживаннями.

Земельна та аграрна реформи, що реалізовувалися через заходи роздержавлення, паювання та приватизації земельних ділянок, привели до утворення двох найбільших груп користувачів і власників сільгоспугідь: агрохолдингів і господарств населення. Натомість малі та середні агроформування не одержали належного розвитку, як це нині має місце в багатьох країнах ЄС. Як результат, власниками земельних ділянок у багатьох випадках стали особи, які не мали безпосереднього відношення до сільськогосподарських земель. Про деструктивні земельної реформи свідчать, зокрема, незатребувані земельні паї та зростання кількості ділянок, покинутих дрібними власниками. Не зуміли належним чином організувати використання орендованих земель і власники агрохолдингів, які спрямовують своє господарювання на одержання надприбутків. Проблема полягає насамперед у тому, що прибутковість при цьому досягається без урахування потреб збереження родючості ґрунтів.

У статті обґрунтовується потреба запровадження нових національних пріоритетів використання сільськогосподарських угідь, за яких ключові заходи мають спрямовуватися на формування малих і середніх сільськогосподарських підприємств. Доведено пріоритетність проведення інвентаризації земельних угідь АПК у розрізі площ, а також власників і користувачів, що слугуватиме дорожньою картою розробки програми використання земельних угідь відповідно до глобалізаційних та інтеграційних процесів. Отже, новим пріоритетом організації земельного господарства має стати інтенсифікація діючих і створення нових малих і середніх сільськогосподарських агроформувань за аналогією з країнами ЄС.

Автори пропонують залучити потенціал вітчизняної науки до пошуку нових пріоритетних напрямів використання земельних угідь у межах новостворених об'єднаних територіальних громад.

Ключові слова: *земельні угіддя, екосистемний підхід, національні пріоритети, відтворення земельних ресурсів, реформування земельного фонду, агровиробництво, родючість ґрунтів.*

Постановка проблеми. Землі сільськогосподарського призначення в національному секторі економіки є найважливішою складовою національного багатства. Україна входить до групи країн, які володіють найбільш родючими землями, що створює передумови для значного збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, нарощування експорту продовольства. Нині вітчизняний аграрний сектор забезпечує провідні

© М. В. Щурик, І. В. Гудзик, 2019

місця України в Європі та світі з виробництва й експорту зернових культур, соняшнику, олії, ріпаку, сої тощо. Дослідження дозволяє стверджувати, що досягнуті успіхи спричинені аграрною та земельною реформами, створенням нових сільськогосподарських підприємств, які мають сучасну матеріально-технічну базу та імплементують у виробничий процес новітні технології.

Водночас наразі використання земельних ресурсів власниками та користувачами спрямову-

ється лише на перманентне нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. При цьому ігнорується потреба збереження земель, їх покращання й охорони, що призводить до погіршення якості та надмірної виснаженості ґрунтів, негативних екологічних змін загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Успіхи, досягнуті вітчизняним аграрним сектором, демонструють позитивну економічну динаміку його діяльності. Втім, як свідчать дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, досягнення економічного успіху без адекватних змін інших важливих складових суспільного розвитку не можна однозначно оцінювати позитивно. Коли ринок оголошується панацеєю від усіх бід, коли перетасування активів підриває господарські основи економіки, а питання безпеки та охорони навколишнього середовища розглядаються у рамках вузького й недосконалого аналізу затрат і результатів виникає гостра необхідність у виробленні позиції, яка б урахувала також інші фактори, крім економічних [9, с. 69, 70]. Отже, успіхи, досягнуті агропромисловим комплексом (АПК) в Україні, не можна оцінювати лише за переможними реляціями. Слід також урахувати, яким чином і за допомогою яких складових забезпечено позитивні результати виробництва, які негативні сторони діяльності мали місце при цьому. За одностороннього підходу до розвитку агросфери і, зокрема, її основної складової – аграрного виробництва лише в економічних позицій останнє набуває рис монстра, який не тільки руйнує агроресурсну основу подальшого розвитку, а й створює істотні загрози безпеці життєдіяльності людей і навколишньому природному середовищу [6, с. 79].

Особливе значення в процесі використання земельних угідь АПК ученими відводиться проблемам збереження та поліпшення екології. Саме стан екології, на наше переконання, нині має стати тим індикатором, національним пріоритетом, який доцільно використовувати під час оцінювання процесу відтворення земельних угідь у вітчизняному аграрному секторі, усього природно-ресурсного потенціалу. Добитися бажаного результату, на думку окремих науковців, можна завдяки імплементації у цей процес екосистемного підходу, що синтезує декілька чинників. Екосистемний підхід – це не просто метод підтримки та відновлення екологічних систем, їх функцій і цінностей у рамках географічної структури, визначеної переважно економічними методами. Це цілеспрямована діяльність, яка базується на спільно розробленому баченні бажаних напрямів розвитку, об'єднує екологічні, економічні й соціальні чинники та здатна спонукати господарюючих суб'єктів будь-якого територіального рівня (певний соціум) до активізації вигідних їм інвестиційно-інноваційних умов природокористування [3, с. 65]. Отже, збереження

екології, її поліпшення суб'єктами володіння й користування землею потребують системних дій, які б уможливили оптимальне поєднання розв'язку не лише екологічних, а й соціоекономічних завдань.

Реалізація будь-якого підходу, включаючи екосистемний, у процесі використання земельних угідь об'єктивно стала можливою завдяки участі в ньому людини. У центрі державотворення (враховуючи національний ресурс – землю) має стати людина, оскільки саме заради неї, її розвитку задумано реформу. При цьому ресурси складають базу, де людина є особливим національним ресурсом, а її діяльність – рушієм перетворення ресурсів на потенціал, та на його подальшу капіталізацію [7, с. 27]. Саме людина як головна продуктивна сила національної економіки здатна визначити пріоритетні напрями використання земельних ресурсів і запровадити їх у вітчизняному АПК.

Дослідження й аналіз багатьох публікацій учених, матеріалів науково-практичних конференцій свідчать, що нині в Україні використання земельних угідь у сільському господарстві не відповідає запитам і інтересам соціуму загалом. Крім того, в державі не вироблено та не запроваджено системні цільові пріоритети відтворення сільськогосподарських земель, що віддзеркалювали б інтереси усього суспільства й окреслювали нагальні завдання. Особливо це стосується поліпшення, збереження та охорони земель АПК, підвищення їх родючості, організації проєвропейської моделі землеволодіння й землекористування.

Мета роботи – статистично обґрунтувати й окреслити національні пріоритети відтворення сільськогосподарських угідь у вітчизняному аграрному секторі.

Результати дослідження. Запровадження ринкової моделі організації сільськогосподарського виробництва на основі земельної та аграрної реформ привело до радикальних змін у цьому ключовому секторі національної економіки. Передусім це стосується заходів з активізації сільського розвитку, запропонованих у ході розробки схваленої Національною радою реформ єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні на 2015–2020 роки [16]. Заходами з активізації сільського розвитку документом передбачено зосередити увагу на таких трьох напрямках: 1) підтримка малих сільськогосподарських виробників; 2) підвищення якості життя та диверсифікація господарської діяльності у сільській місцевості; 3) сприяння сільському розвитку на базі громад [1, с. 143].

Титульне місце в розвитку сільськогосподарського сектору економіки належить земельним відносинам. Саме вони були, є і будуть визначати пріоритетність, оскільки детермінують перспективи розвитку всього агровиробництва. Це переконливо засвідчують дискусії щодо купівлі-продажу

земельних ділянок, права власності на землю, оренди аграрних угідь, механізмів приватизації і реприватизації тощо. При розробленні стратегії земельні відносини в аграрному секторі розглядалися не як самодостатня економічна й юридична категорія, а як фундамент, на якому вибудовується уся аграрна політика, спрямована на досягнення довгострокових цілей [5, с. 148]. Отже, земельні відносини регулюють процеси використання сільськогосподарських земель, мають передбачати їх збереження, відтворення й поліпшення, а також охорону праці. З іншого боку, формування земельних відносин зазнає впливу людського чинника.

Механізм організації відтворення сільськогосподарських земель в Україні реалізовувався через процеси роздержавлення, паювання та приватизації земельних ділянок. До речі, ці процеси донині залишаються незавершеними, передусім це стосується розпаювання земельних фондів колишніх сільськогосподарських підприємств, при цьому не створено відповідних передумов, базису формування малих і середніх агрогосподарств, зокрема фермерів. Малоєфективним для розвитку фермерства виявився механізм передачі земельних паїв (ділянок) членам колективних сільськогосподарських підприємств (КСП) на безоплатній основі. Він не викликав у селян довіри до приватизації, не розбудив у них відчуття власника – господаря. Більш результативним, що підтверджує світова практика, був би викуп земельних ділянок за пільговою ціною, доступною найменш платоспроможній частині селянства [5, с. 154].

Становлення та розвиток земельних господарств населення в Україні здійснювався на хвилі популізму, псевдосоціальної справедливості, декларування можливості реалізувати конституційне право громадян на землю. Апологети земельної та аграрних реформ при цьому стверджували, що саме приватний власник, приватне володіння землею є обов'язковим атрибутами ринкової моделі господарювання. Саме справжній господар, який де-юре буде мати державний акт на право приватної власності на земельну ділянку забезпечить успіх, прорив у розвитку аграрного сектора національної економіки. Безлад, який мав місце у ході процесів роздержавлення та паювання, призвів до того, що нині приватними власниками земельних ділянок в Україні де-юре стали не лише колишні працівники КСП, а й члени їх сімей, близькі та далекі родичі, особи, котрі не мали й не мають жодного стосунку до аграрного сектору. Саме це є однією з причин існування упродовж майже двох десятиліть земельних ділянок, які не обробляються, пустують, заростають дикою рослинністю тощо. Очевидно, усе це не сприяє належній організації використання зелених угідь, як це має місце в країнах Європи. Спільною аграрною політикою (САП) ЄС третього тисячоліття передбачається, що господарювання

на землі означає набагато більше, ніж продовольче забезпечення та експорт, оскільки це неможливо здійснити без одночасного сталого розвитку сільських громад, продукування сільських благ, збереження етнокультурного середовища і біологічного різноманіття, раціонального використання природних ресурсів [2, с. 59; 14].

За результатами проведення земельної та аграрної реформ в Україні сформувалося три групи власників і користувачів сільськогосподарських угідь: агрохолдинги, господарства населення (домогосподарства) і агропідприємства. Остання група є найменшою, до її складу входять фермерські господарства, виробничі кооперативи, господарські товариства, приватні підприємства. Слід зазначити, що в розрізі регіонів України ці групи не одержали однакового розвитку. Зокрема, в Карпатському макрорегіоні переважають господарства населення, у підпорядкуванні та власності яких нині перебуває 78% площ сільськогосподарських угідь. У центрі й на півдні значно більшого поширення набули агрохолдинги, земельні площі яких сформовано за рахунок оренди земельних паїв селян. Саме ці агроформування нині домінують за обсягами валового виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції та забезпечують лівову частку експорту країни. Втім однозначно позитивно оцінювати їх діяльність у вітчизняному аграрному секторі не можна. Основними недоліками функціонування агрохолдингів в Україні є нехтування ними соціальними та екологічними проблемами на селі, у тому числі хижацька експлуатація земельних угідь з метою максимізації власного прибутку в умовах недостатньо розвинутої нормативно-правової системи регулювання діяльності агрохолдингів та незавершеності процесу формування ефективних земельних відносин [8, с. 83].

У нашій країні недостатню увагу приділяють охороні та збереженню земельних угідь АПК, що засвідчує викривлена структура сільськогосподарських угідь (рис. 1, за даними [15]). За даними Держгеокадастру, земельна площа сільськогосподарських угідь на початок 2018 року складала 41489,26 тис. га, у тому числі рілля – 32544,21 тис. га, перелоги – 229,32 тис. га, сіножаті – 2399,33 тис. га, пасовища – 5421,52 тис. га, багаторічні насадження – 894,81 тис. га. Ще одним структурним елементом є парники, оранжереї, теплиці, сумарна площа яких становить 0,07 тис. га, або усього 0,0002% (на рисунку не відображено). Порівняно з європейськими країнами, в яких орні землі становлять 30–32% і менше, в Україні розораність значно більша. Висока розораність сільськогосподарських угідь призводить до деградації ґрунтів та втрати 20 млрд грн щороку. Отже, одним із пріоритетів використання земельних угідь у вітчизняно-

Рис. 1. Структура сільськогосподарських угідь в Україні станом на 01.01.2018 р.

му аграрному секторі має стати зменшення орних площ.

Очевидно, що нині нагальною є потреба посилити контроль за раціональним використанням земель зі сторони відповідних державних органів, зокрема Держгеокадастру. Втім ця управлінська структура має право контролювати лише землі державної форми власності. Щодо земельних паїв селян, то їх використання, збереження, поліпшення й охорону сьогодні практично не контролює жоден державний орган. Також відсутній дієвий контроль за організацією земельного господарства та відтворенням орендованих земельних паїв агрохолдингами. На нашу думку, право такого контролю слід надати об'єднаним територіальним громадам, які володіють повною інформацією на місцях. За інших умов родючі українські землі будуть швидко втрачати свою цінність. За підрахунками науковців, виснаження ґрунтів, спричинене неправильним вирощуванням рослин, становить близько 43%, 39% земель постраждали від переущільнення, а від замулення та утворення кірки – 38%; 11% ґрунтів насичені радіонуклідами, 9,3% – це ґрунти, забруднені пестицидами, 8% – важкими металами [11]. Проблема полягає в тому, що з кожним роком якість ґрунтів погіршується через надмірне, часто науково невиправдане внесення мінеральних добрив, пестицидів, гербіцидів тощо.

Ще однією суттєвою проблемою є відсутність актуальних і надійних відомостей про кількісні та якісні характеристики земель АПК. Водночас без об'єктивної, неупередженої інформації про стан ґрунтів неможливо організувати сучасне виробни-

цтво, використовуючи новітні досягнення науки і техніки. Отже, доцільним кроком, на нашу думку, має стати інвентаризація сільськогосподарських земель, а також дослідження якісного стану ґрунтів. До речі, частково якість ґрунтів досліджувалася ще в 70-х роках минулого століття.

Аналіз переконливо засвідчує, що використання сільськогосподарських земель великими агрогосподарствами завдає шкоду не лише ґрунтам, погіршуючи їх природну родючість, а й екології загалом, супроводжується зникненням багатьох видів фауни та флори. Саме тому подальше нарощування обсягів валового виробництва сільськогосподарської продукції, збільшення експорту не можна здійснювати всупереч законам онтології. Збереження та поліпшення екологічної ситуації також слід розглядати як один із національних пріоритетів використання земельних угідь. До речі, починаючи з 2003 р., у країнах ЄС засадами САП скасовано взаємозв'язок прямих платежів із обсягами виробництва та впроваджено єдині платежі. Фінансова підтримка, допомога, стимулювання діяльності фермерських господарств тут частково прив'язані до екологічних заходів зі збереження та поліпшення земель. Органами, що відповідають за реалізацію САП, стимулюється не безперервне нарощування обсягів виробництва й експорту сільськогосподарської продукції, а збереження екології.

Пропоновані нами заходи щодо оптимізації діяльності вітчизняних агрохолдингів вірогідно зустрінуть супротив зі сторони кінцевих бенефіціарів, частина із яких займає високі чиновниць-

кі посади у провладних структурах. Вітчизняними олігархами сформовано міцний кадровий потенціал, організована сучасна матеріально-технічна база. Однак проблема, пропонована до розв'язання, стосується усієї нації, інтереси якої в країні, що прагне сучасного розвитку, мають бути вищими за інтереси олігархів. Інакше Україна втратить найбагатші землі, що будуть надмірно виснажені, забруднені, засмічені й непридатні до продуктивного використання.

Вагоме місце у складі власників і користувачів земельних угідь сільськогосподарського призначення займають господарства населення. За нашими розрахунками, в середньому по Україні земельні ділянки домогосподарств становлять близько 50% від усіх площ сільськогосподарських угідь, при цьому, як було зазначено вище, спостерігаються суттєві розбіжності за регіонами. Домогосподарства забезпечують значні обсяги виробництва агропродукції, особливо високотрудомісткої. Зважаючи на значущість цієї групи у вітчизняному землекористуванні, важливим є визначення їх внеску у формування національних пріоритетів.

У Карпатському макрорегіоні близько 6–8% домогосподарств уже зуміли налагодити власне земельне господарство відповідно до вимог сучасності. Однак переважна їх частина (понад 80%) не в змозі за жодних умов забезпечити сучасне використання приватизованих ними земельних ділянок, включаючи належну організацію збереження, поліпшення та охорони ґрунтів. Сьогодні селяни використовують для ведення особистого господарства лише 41,4% землі, що перебуває у їх власності. Із 4136,8 тис. особистих селянських господарств тільки 323,1 тис. (або 7,8%) мають сільськогосподарську техніку у приватній власності. У 2014 р. дохід цих господарств від продажу сільськогосподарської продукції становив лише 9,2% їх загальних доходів [4, с. 75].

Окремими науковцями, бізнесменами, провладними структурами політиками, громадськими діячами пропонується стимулювати діяльність господарств населення надавши їм податкові преференції, поліпшити доступ до кредитів банківських інститутів, розширити можливості лізингу тощо. Однак вважаємо, що ці заходи не охоплять абсолютну більшість селян. По-перше, вже понад 20 років значна частина пайового фонду земель домогосподарствами в Україні не використовується, що призвело до деградації ґрунтів, втрати ними родючості. По-друге, донині в країні не сформовано прозорий і доступний реєстр дрібних власників і користувачів, значна частина з яких перебуває далеко за межами населених пунктів, де знаходяться приватизовані земляні ділянки. По-третє, успішне і високоефективне використання земель потребує розв'язання не лише економічних, а й соціальних, екологічних складових відтвориваль-

ного процесу, а отже, професійного підходу, знань агрономії, землеустрою тощо, яких у селян немає. По-четверте, власники земельних ділянок не мають організаторських здібностей, необхідних для формування механізму використання земельної ділянки, забезпечення просування сільськогосподарської продукції до ринку, кінцевого споживача. По-п'яте, нинішній склад власників і користувачів земель є деструктивним чисто з демографічних позицій. Так, середній вік власників землі – 60 років, 65% пайовиків – пенсіонери, з них майже чверть – віком понад 70 років. Наразі орієнтовано залишилося 5,5 млн первинних землевласників. За даними Держгеокадастру, вже померло 1,4 млн власників паїв, які одержали землі в 1990-х роках. У випадку збереження мораторію земель сільськогосподарського призначення в наступні 10 років кількість землевласників в Україні зменшиться вдвоє. Крім того, більше 400 тис. паїв не розпайовано, а отже, понад 1,6 млн га сільськогосподарських земель, розпайованих чверть століття, залишилось безгосподарними [12]. Зважаючи на нинішній стан розвитку земельних відносин і патріархальні засади відтворення земельних ділянок у господарствах селян вважаємо за потрібне визначити доцільність такої ситуації, що переважно притаманна відсталим, бідним країнам, які не можуть забезпечити достатній рівень життя своєму народу. Йдеться про низький рівень доходів, мізерну заробітну плату, відсталу матеріально-технічну базу, старі технології. У цих країнах владні структури замість того, щоб забезпечити швидкий, інноваційний розвиток національної економіки, віддають землі аграрного сектору усім бажаним, перекладаючи при цьому вирішення соціальних завдань на плечі власного народу. Серед абсолютної більшості країн Європи дрібноземелля, як засвідчують результати наших досліджень, властиве лише Польщі й Україні. Треба змінити нинішній формат розвитку дрібних селянських господарств та запровадити адресний, персональний підхід до відтворення земельних ділянок кожним домогосподарством.

Сільськогосподарські землі в країні мають використовуватися всіма суб'єктами господарювання. Зважаючи на незавершеність та недосконалість трансформаційних заходів слід розробити на мікро-, мезо- та макрорівнях програму з завершення реформування земельних ділянок господарств населення і розглядати її як національний пріоритет на середню перспективу (5–7 років). Цей документ має бути публічним, зрозумілим і доведеним до кожного користувача та власника землі. Пропоновані напрями новітнього реформування земельного фонду господарств населення, по суті, стануть революційними, оскільки будуть спрямовані на:

– проведення генеральної інвентаризації усього земельного фонду угідь домогосподарств;

– оприлюднення відомостей про всіх користувачів й власників земельних ділянок (реальних і віртуальних);

– об'єктивне, неупереджене визначення земельного фонду, який нині не використовується господарствами населення;

– трансформацію земельного фонду із категорії власників “господарство населення” до категорії “фермерське господарство”;

– визначення фінансової, фізичної, матеріально-технічної можливості дрібного власника забезпечити сучасне використання й охорону ділянки, дотримання екологічних вимог.

Це далеко не повний перелік трансформаційних кроків, які слід зробити, приймаючи рішення щодо доцільності збереження нинішніх засад власності громадян на земляні ділянки. Зазначимо також, що реалізацію положень програми вторинного перерозподілу земельних ділянок домогосподарств слід доручити органам місцевого самоврядування, об'єднаним територіальним громадам. Саме ці інститути нині володіють найбільш повною, достовірною інформацією щодо власників земельних ділянок, рівня їх використання, збереження, поліпшення й охорони. Ключовим критерієм вторинного реформування земель домогосподарств вважаємо розмір земельної ділянки, що перевищує 0,12 га (цієї площі цілком достатньо для потреб виробництва сільськогосподарської продукції для однієї сім'ї, яка складається з двох осіб). Нині же домогосподарства в регіонах України мають у власності й підпорядкуванні земельні ділянки різного розміру. Найбільшими вони є в східних, південних і центральних областях, а найменшими – у Карпатському макрорегіоні. За даними Держгеокадастру, в західних областях середній розмір земельної ділянки на одне господарство становить 1,0–2,5 га, а у південних і східних областях цей показник варіює в інтервалі 3,0–8,7 га [15].

Найбільш проблемним при цьому стане завдання вилучення й перерозподілу земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Тут можливі два шляхи: перший – деприватизація земельних ділянок і другий – їх викуп державою, об'єднаними територіальними громадами, добродійними, оздоровчими, лікувальними, відпочинковими, спортивними, туристичними організаціями тощо. У результаті другого підходу за 8–10 років значно збільшаться площі сільськогосподарських угідь, на яких можна буде створювати малі й середні агрогосподарства, надаючи їм земельні площі в довгострокову оренду (до 49 років). Це і буде економічний, ненасильницький шлях створення сільськогосподарських підприємств по аналогії з країнами ЄС. Насамперед це стосується фермерських господарств, приватних підпри-

ємств, господарських товариств, кооперативів тощо. Підкреслимо, що при застосуванні цих двох або інших сценаріїв кінцевий власник (бенефіціар) земельної ділянки не повинен понести збитків. Це, однак, не стосується осіб, які одержали земельні паї, використавши при цьому злочинні, непрозорі схеми. У таких власників земельні ділянки слід вилучати, націоналізувати.

Кількість сільськогосподарських підприємств з основним видом економічної діяльності “вирощування однорічних і дворічних культур, вирощування багаторічних культур, відтворення рослин, тваринництво, змішане сільське господарство, допоміжна діяльність у сільському господарстві та післяурожайна діяльність” за видами суб'єктів господарювання станом на 1 листопада 2017 р. в Україні подана в табл. 1 (за даними за даними Держгеокадастру [15]).

Дані таблиці яскраво демонструють співвідношення видів сільськогосподарських підприємств у їх загальній кількості. Лівова частина припадає на фермерські господарства – 34 137 одиниць (74,9%). Звертаємо увагу на низькі частки держпідприємств та кооперативів – відповідно, 0,4% та 1%. Разом з тим слід відмітити, що статистичне обґрунтування дає змогу правильно розставити пріоритети державної підтримки різних форм суб'єктів господарювання, а це сприятиме раціональному використанню державних інвестицій.

Частка сільськогосподарської продукції, що генерується малими та середніми підприємствами, була і є мізерною. Серед причин, які унеможливають їх успішну діяльність, – імітація владними структурами підтримки, передусім фінансової, процесів їх створення та розвитку. Різні країни обрали свою модель підтримки сільського господарства, в тому числі сімейного фермерства. Так, у США й Австралії найбільше допомоги надається через систему страхування від природних катаклізмів, у Канаді – через забезпечення державних закупівель та просування експорту, у Німеччині – через підтримку доходів уразливих груп фермерів, у Нідерландах основні кошти підтримки спрямовуються на економічні заходи та енергозбереження [13]. До речі, в Україні донині немає чітко визначених пріоритетних, стабільних, зрозумілих напрямів підтримки малих і середніх суб'єктів господарювання у вітчизняному АПК. Якщо кошти виділяються, то вони, як правило, спрямовуються на підтримку агрохолдингів.

Втім, Міністерство аграрної політики задекларувало своє бажання, підтримати формування сильних сімейних ферм у стратегії розвитку сільського господарства “3+5” на період 5 років. Пріоритетними при цьому визнано три напрями: 1) запуск прозорого обігу землі; 2) реформа держпідприємств; 3) реформа державної підтримки з акцентом на малих і середніх фермерах [10]. На

Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовою формою господарювання станом на 1 листопада 2017 р.

Регіони України	Усього		У тому числі:											
	од.	%	господарські товариства		приватні підприємства		кооперативи		державні підприємства		фермерські господарства		суб'єкти інших форм господарювання	
			од.	%	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%
Україна	45558	100	6967	15,3	3215	7,1	448	1,0	199	0,4	34137	74,9	592	1,3
Вінницька	2593	100	400	15,4	194	7,5	25	1,0	8	0,3	1925	74,2	41	1,6
Волинська	848	100	137	16,2	60	7,1	39	4,6	5	0,6	600	70,8	7	0,8
Дніпропетровська	3949	100	506	12,8	162	4,1	13	0,3	14	0,4	3225	81,7	29	0,7
Донецька	1367	100	313	22,9	64	4,7	5	0,4	6	0,4	947	69,3	32	2,3
Житомирська	1084	100	327	30,2	116	10,7	8	0,7	4	0,4	608	56,1	21	1,9
Закарпатська	1029	100	72	7,0	17	1,7	2	0,2	4	0,4	927	90,1	7	0,7
Запорізька	2700	100	399	14,8	194	7,2	35	1,3	13	0,5	2048	75,9	11	0,4
Івано-Франківська	714	100	96	13,4	65	9,1	24	3,4	1	0,1	516	72,3	12	1,7
Київська	1966	100	497	25,3	162	8,2	24	1,2	18	0,9	1236	62,9	29	1,5
Кіровоградська	3200	100	354	11,1	201	6,3	17	0,5	7	0,2	2595	81,1	26	0,8
Луганська	1044	100	135	12,9	82	7,9	6	0,6	1	0,1	802	76,8	18	1,7
Львівська	1186	100	232	19,6	114	9,6	12	1,0	6	0,5	813	68,5	9	0,8
Миколаївська	3970	100	300	7,6	228	5,7	17	0,4	11	0,3	3389	85,4	25	0,6
Одеська	4813	100	429	8,9	251	5,2	70	1,5	20	0,4	4000	83,1	43	0,9
Полтавська	2453	100	354	14,4	169	6,9	23	0,9	17	0,7	1858	75,7	32	1,3
Рівненська	554	100	91	16,4	57	10,3	23	4,2	4	0,7	373	67,3	6	1,1
Сумська	1061	100	262	24,7	108	10,2	13	1,2	7	0,7	649	61,2	22	2,1
Тернопільська	1016	100	180	17,7	177	17,4	3	0,3	2	0,2	636	62,6	18	1,8
Харківська	1928	100	410	21,3	201	10,4	15	0,8	20	1,0	1259	65,3	23	1,2
Херсонська	2560	100	266	10,4	167	6,5	16	0,6	10	0,4	2070	80,9	31	1,2
Хмельницька	1570	100	279	17,8	97	6,2	17	1,1	5	0,3	1128	71,8	44	2,8
Черкаська	1904	100	385	20,2	140	7,4	11	0,6	3	0,2	1306	68,6	59	3,1
Чернівецька	777	100	97	12,5	60	7,7	14	1,8	4	0,5	587	75,5	15	1,9
Чернігівська	1101	100	311	28,2	117	10,6	15	1,4	5	0,5	627	56,9	26	2,4
м. Київ	171	100	135	78,9	12	7,0	1	0,6	4	2,3	13	7,6	6	3,5

жаль, продовження мораторію на сільськогосподарські землі Верховною Радою України до 2020 року зводить нанівець виконання цих трьох пріоритетних напрямів.

Зазначимо також, що успішність проведення вторинного перерозподілу земель значною мірою залежатиме від наявності сучасної електронної бази. А отже, кожна земельна ділянка, її власник мають бути обов'язково зареєстровані в електронному реєстрі, базі даних.

Висновки. Земельна на аграрна реформи у вітчизняному аграрному секторі не принесли очікуваного підвищення ефективності використання сільськогосподарських земель. Відсутній господар, який мав забезпечити процеси роздержавлення, паювання та приватизації земельних ділянок. Земельний фонд нині надмірно подрібнений та розподілений на дві основні групи землекористувачів і землевласників: агрохолдинги й господарства населення, які, однак, не забезпечують належне використання земельних угідь у вітчизняному агросекторі.

Агрохолдинги надмірно виснажують, забруднюють та засмічують орендовані ними земельні паї селян. Власники, як правило, використовують земельні площі для одержання максимальних прибутків, ігноруючи потреби збереження родючості ґрунтів, запровадження сівозмін, дотримання вимог законів отології й екології, соціального розвитку сільських населених пунктів. Нагальною є потреба посилити в Україні контроль за використанням земельних площ агрохолдингами з боку держави, місцевих органів самоврядування, громадськості. Не забезпечують належного відтворення земельних ділянок і господарства населення,

оскільки використання ними приватизованих угідь має патріархальний, відсталий характер. Лише 6–8% таких господарств нині зуміли організувати сучасне агровиробництво. Отже, йдеться про потребу реформування дрібноземелля, об'єднання й укрупнення земельних площ, якими володіють господарства населення. Реформування агрохолдингів і господарств населення має стати національними пріоритетами, спрямованими на запровадження сучасних засад організації землекористування й землеволодіння, зокрема інтенсифікацію заходів з розвитку малих і середніх агрогосподарств.

Пріоритизація використання земельних угідь в аграрному секторі потребує обов'язкового проведення інвентаризації земельних ділянок, а також визначення кінцевих бенефіціарів. Фінансове забезпечення цих заходів має надати держава. Наявна нині невизначеність складу власників і користувачів земель АПК унеможливорює організацію адекватної фінансової допомоги суб'єктам господарювання у аграрному секторі.

Упровадження окреслених пріоритетів має охоплювати розв'язання трьох завдань: 1) нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції відповідно до потенціалу родючості ґрунтів; 2) обов'язкове дотримання законів онтології та екології; 3) забезпечення повного пакета соціального захисту селян.

У подальшому автори планують працювати над практичним втіленням рекомендованих положень, а саме, обґрунтуванням пріоритетності використання земельних угідь з урахуванням утворення територіальних громад.

Список використаних джерел

1. Бородіна О. М., Прокопа І. П. Село: селянство на роздоріжжі можливостей і перехресті надій // *Економіка і прогнозування*. 2016. № 2. С. 132–147. <https://doi.org/10.15407/eip2016.02.129>
2. Бутко М. П. Біфуркаційний стан державотворчого ядра України в умовах Євроінтеграційного курсу // *Економіка України*. 2017. № 10. С. 49–64.
3. Веклич О. О. Екосистемний підхід до оцінювання економічного збитку від забруднення навколишнього природного середовища: українська автентичність // *Економіка України*. 2018. № 4. С. 63–75.
4. Заяць Т. А., Краєвська Г. О. Економічна основа сільських поселень України та перспективи їх зміцнення // *Економіка України*. 2016. № 9. С. 70–81.
5. Молдаван Л. В. Суперечності земельної реформи в аграрному секторі України в контексті світової практики // *Економіка і прогнозування*. 2016. № 2. С. 148–157.
6. Попова О. Агросфера: соціоекономічний зміст і засади сталого розвитку // *Економіка України*. 2002. № 5. С. 73–84.
7. Федулова Л. Інтелектуальний ресурс – основний фактор забезпечення розвитку регіонів України в умовах децентралізації // *Регіональна економіка*. 2017. № 1. С. 18–34.
8. Хвесик М. А., Степаненко А. В. Екологічна криза в Україні: соціально-економічні наслідки та шляхи їх подолання // *Економіка України*. 2014. № 1. С. 74–86.
9. Этциони А. Соціоекономіка; дальнейшие шаги // *Экономическая социология*. 2002. Т. 3, № 1. С. 65–71.
10. 3+5. Strategy of prosperous country / Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <http://minagro.gov.ua/system/files/3%205%20final.pdf>
11. Деградація ґрунтів є серйозною проблемою для України. URL: <https://superagronom.com/news/2870-degradatsiya-gruntiv-ye-seryoznoyu-problemoyu-dlya-ukrayini>

12. Данкевич В., Лукомська І. Вічні кріпаки. Чи доживуть нинішні власники землі до скасування мораторію. URL: <https://medium.com/@KSE/вічні-кріпаки-чи-доживуть-нинішні-власники-землі-до-скасування-мораторію-23324c51401c>
13. Світові моделі підтримки сільського господарства / Я. Довгопол та ін. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2012230-svitovi-modeli-pidtrimki-silskogo-gospodarstva.html>
14. Overview of CAP Reform 2014–2020. Agricultural Policy Perspectives Brief. 2013. № 5. URL: http://ec.europa.eu/agriculture/policy-perspectives/policy-briefs/05_en.pdf
15. Офіційний сайт Держгеокадастру. URL: <https://land.gov.ua/>
16. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16025>

References

1. Borodina, O. M., & Prokopa, I. P. (2016). Selo: selianstvo na rozdorizhzhzi mozhlyvostei i perekhresti nadii [The Village and Peasantry at the Juncture of Opportunities and the Crossroad of Hope]. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economy and forecasting*, 2, 132–147 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/eip2016.02.129>
2. Butko, M. P. (2017). Bifurkatsiyni stan derzhavotvorchohgo yadra Ukrainy v umovakh Yevrointehgrahsiinoho kursu [Bifurcation State of Ukraine's State-Building Core under Conditions of Implementation of the European Integration Course]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 10, 49–64 [in Ukrainian].
3. Veklych, O. O. (2018). Ekosystemnyi pidzhid otsiniuvannia ekonomichnogo zbytku vid zabrudnennia navkolyshnoho seredovyshcha: ukrainska avtentychnist [Ecosystem Approach for Estimating Economic Damage from Environmental Pollution: Ukrainian Authenticity]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 4, 63–75 [in Ukrainian].
4. Zayats, T. A., & Kraevskya, G. O. (2016). Ekonomichna osnova silskykh poselen Ukrainy ta perspektyvy ikh zmitsnennia [Economic Foundation for Ukraine's Rural Settlements and Perspectives of Its Strengthening]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 9, 70–81 [in Ukrainian].
5. Moldavan, L. V. (2016). Superechnosti zemelnykh reform v ahrarnomu sektori Ukrainy v konteksti svitovoi praktyky [The discrepancies of land reform in the agrarian sector of Ukraine in the context of world practice]. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economy and forecasting*, 2, 148–157 [in Ukrainian].
6. Popova, O. (2002). Ahrosfera: sotsioekonomichniy zmist i zasady stalogo rozvutku [Agrosphere: socioeconomic essence and foundations of a stable development]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 5, 73–84 [in Ukrainian].
7. Fedulova, L. I. (2017). Intellectualnyi resurs: osnovnyi factor zabezpechennia rozvytku rehioniv Ukrainy v umovakh detsentralizatsii [Intellectual resource – the main factor of providing Ukraine's regions development in circumstances of decentralization]. *Regionalna ekonomika – Regional economy*, 1, 18–34 [in Ukrainian].
8. Khvesyuk, M. A., & Stepanenko, A. V. (2014). Ekolohichna kryza v Ukraini: sotsialno-ekonomichni naslidky ta shliakhy ikh podolannia [Ecologic Crisis in Ukraine: Social and Economic Consequences and the Ways of Its Overcoming]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 1, 74–86 [in Ukrainian].
9. Etzioni, A. (2002). Sotsioekonomika: dalneishie shagi [Socioeconomics: the further steps]. *Ekonomicheskaiia sotsiologiya – Economic sociology*, Vol. 3, 1, 65–71 [in Russian].
10. 3+5. Strategy of prosperous country. (2016). www.minagro.gov.ua. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/system/files/3%205%20final.pdf> [in Ukrainian].
11. Dehradatsiia hruntiv ye serioznoiu problemoiu dlia Ukrainy [Soils' degradation is a serious problem for Ukraine]. (2017). *superagronom.com*. Retrieved from <https://superagronom.com/news/2870-degradatsiya-gruntiv-ye-seryoznoyu-problemoyu-dlya-ukrayini> [in Ukrainian].
12. Dankevych, V., Lukomska, I. (2018). Vichni kripaky. Chy dozhyvut nynishni vlasnyky zemli do skasuvannia moratoriiu [Eternal serfs. Will current landowners survive the cancellation of the moratorium]. *medium.com*. Retrieved from <https://medium.com/@KSE/вічні-кріпаки-чи-доживуть-нинішні-власники-землі-до-скасування-мораторію-23324c51401c> [in Ukrainian].
13. Dovhopol, Ya., Honta, M., Sushchenko, R., Yusypiuk, I., Nalyvaiko, M., Tanasiichuk, O., & Banakhevych, Yu. (2016). Svitovi modeli pidtrymky silskoho hospodarstva [World models of agricultural support]. *www.ukrinform.ua*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubricadroad/2012230-svitovi-modeli-pidtrimki-silskogo-gospodarstva.html> [in Ukrainian].
14. Overview of CAP Reform 2014–2020. (2013). Agricultural Policy Perspectives Brief, 5. *ec.europa.eu* Retrieved from http://ec.europa.eu/agriculture/policy-perspectives/policy-briefs/05_en.pdf

15. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z pytan heodezii, kartohrafiï ta kadastru [Official site of The State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography and Cadastre]. *land.gov.ua*. Retrieved from <https://land.gov.ua/> [in Ukrainian].

16. Strategy for Agriculture and Rural Development 2015–2020. (2015). Ministry of Agrarian Policy and Food. *minagro.gov.ua*. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/en/node/15990>

M. V. Shchuryk,

DSC in Economics, Professor,

Professor of Department of finance, banking and insurance,

King Danylo University, Ivano-Frankivsk,

E-mail: MVS1949@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9009-9136>;

I. V. Hudzyk,

Postgraduate student, a teacher of the second qualification category,

College of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi,

E-mail: illyadooms@gmail.com

ResearcherID F-9820-2019,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9247-2720>

New National Priorities for the Land Using in the Agrarian Sector

Land resources of the agrarian sector are the most important component of the national wealth of Ukraine. However, the efficiency of their use does not meet the present-day requirements, as it is aimed at the permanent increase in the gross output of agricultural products without taking into account the need for improvement and protection of soils, observing the ontology laws and ecology preservation. Land and agrarian reforms implemented through sharing and privatization of land plots have caused the formation of two largest groups of users and owners of agricultural lands: agrohholdings and households. However, small and medium agrarian entities have not been properly developed, as it is done in many EU countries.

The transformation of land relations in the domestic agrarian sector was directed to searching an honest landlord which had to be households. However, as follows from the study, true owners of land plots could not be found, as the reforms were implemented with significant violations and abuses. As a result, in many cases owners of land plots became individuals who were not directly related to agricultural lands. Unclaimed land shares and increased numbers of plots left by small owners indicate the failure of the land reform.

The owners of agrohholdings exploiting their lands to obtain extra profits failed to use the leased lands in an efficient manner, mainly because the profitability of land was achieved without taking into account the need for preserving the soils fertility; the need to respect the laws of ecology and ontology preservation is also ignored.

The article substantiates the need of introducing new national priorities for the use of agricultural lands, where the formation of small and medium-sized agricultural enterprises should become the key measures. The need for inventory of land plots of the agroindustrial complex by land plot, land owner and land user is demonstrated, which will serve as a roadmap for developing the program of land use in the context of globalization and integration processes. Efficiency enhancement of the existing agrarian entities and creating new ones by analogy with the EU countries should become a new priority of the land use policy.

The authors propose to engage the capacities of domestic R&D to setting the priorities of land use in the newly created united territorial communities.

Key words: *land plots, eco-system approach, national priority, reproduction of land resources, reformation of land fund, agricultural production, soil fertility.*

Бібліографічний опис для цитування:

Щурик М. В., Гудзик І. В. Нові національні пріоритети використання земельних угідь в аграрному секторі // Статистика України. 2019. № 1. С. 51–60. Doi: 10.31767/su. 1(84)2019.01.06.

Bibliographic description for quoting:

Shchuryk, M. V., & Hudzyk, I. V. (2019). Novi natsionalni priorytety vykorystannia zemelnykh ugid v ahrarnomu sektori [New National Priorities of the Land Using in the Agrarian Sector]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 1, 51–60. Doi: 10.31767/su. 1(84)2019.01.06.